

OILADA BOLALARNI AXLOQIY TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODIDAN FOYDALANISH

Xamrayeva E'zoxon

Perfect-university Gumanitar fanlar kafedrası katta o'qituvchisi.

xamrayeva@perfectuniversity.uz

Sharofiddinova Umida Xusniddin qizi

Perfect-university Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20623445>

Annotatsiya. Ushbu maqolada oilada bolalarni xalq og'zaki ijodi vositalari orqali axloqiy tarbiyalash yuzasidan ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: oila, bolalar, xalq og'zaki ijodi, vosita, axloq, tarbiya, avlod, maktabgacha ta'lim.

Аннотация. В статье представлена информация о нравственном воспитании детей в семье средствами фольклора.

Ключевые слова: семья, дети, фольклор, медиа, этика, воспитание, поколение, дошкольное образование.

Abstract. This article provides information on the moral upbringing of children in the family through folklore.

Keywords: family, children, folklore, media, ethics, upbringing, generation, preschool education.

Xalq ijodi xalq ommasining badiiy, ijodiy-amaliy va havaskorlik faoliyatidir. Yaratilishi va ijodiy jarayonida ko'pchilikning ishtiroki bo'lgan xalq ijodining turlari xalq turmush tarzi, yashash sharoitlari, ijtimoiy mehnat darajasiga mos ravishda shakllanib, avloddan-avlodga, ustozdan-shogirdga o'tib, doimiy ravishda mukammallashib, sayqallashib, tobora an'anaviylashib borgan va nihoyat kasbiylik xususiyatiga ega bo'lgan, jonli ijro shaklida va kundalik amaliyotda bizgacha yetib kelgan. Inson nutqi shakllanishi bilan xalq og'zaki badiiy ijodining qadimiy tur va janrlari ham qorishiq holda yuzaga kela boshladi.

Bolalar kichik yoshdan boshlab xalq og'zaki ijodi namunalari, ayniqsa, «Yoriltosh», «Ur to'qmoq», «Dehqon bobo», «Qizil gul» va boshqa ertaklarni sevib tinglaydilar va mutolaa qiladilar. 3-5 yoshli bolalar ertak, sanama kabilarni qiziqib tinglaydilar, 5-6(7) yoshli bolalar esa tez aytishlarini alohida e'tibor bilan o'rganadilar.

Shu jihatdan olganda, xalq og'zaki ijodi namunalari asosida oilada bolalarni axloqiy tarbiyalashga alohida e'tibor qaratish lozim. Bunda, ayniqsa, buvi va bobolarning o'rni muhimdir.

Oila tarbiyasida kitobxonlik, ma'naviy suhbat, xalq og'zaki ijodiga oid ertak, qo'shiq, afsona kabilardan foydalanish ota-onalar, bobo-buvilar tomonidan farzandlarni axloqiy-estetik tarbiyalashda katta o'rin tutadi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar uchun kattalar ota-ona, buvi yoki buva tomonidan aytib berilgan ertaklar ularning hissiyoti, dunyoqarashi, borliqni badiiy-estetik idrok etishiga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi asosiy manbadir. Oilada bir yoshgacha bo'lgan bolalar uchun ona «Alla»sining tarbiyaviy ahamiyati muhimdir. X asr Markaziy Osiyo xalqlarining mashhur mutafakkiri va xalq tabobatining buyuk namoyondasi Abu Ali ibn Sino ona «alla»sining tarbiyaviy ahamiyati haqida fikr bildirib, bolaning talabini qondirmoq uchun unga

ikki narsani qo'llamoq kerak, chunonchi: biri - bolani asta-sekin tebratish; ikkinchisi-uni uxlatish uchun odat bo'lib qolgan musiqa – ona allasi zarurdir, deydi. Ona allasida validaning o'z farzandiga beqiyos muhabbati ifodalanadi. Uning so'zlari ham o'ta samimiy, sokin va betakrordir. Unda onaning ruhiy kechinmalari, farzandi kelajagidan umidvorligi, bolasiga baxt va iqbol tilashi aks etad.

Xalq og'zaki ijodi janrlaridan biri ertaklar bolaning ilk yoshidanoq uni quvonchli tuyg'ularga oshno qiladi. Bola ertak qahramonlari bilan birga olis-olislariga «sayohat qiladi». U yerdagi hayot bilan tanishadi. Ertak uning aqlini charxlaydi, tafakkurini boyitadi, faraz qilish qobiliyatini o'stiradi. Ertakning ravon, obrazli til uslubi bola nutqini rivojlantiradi. Yorqin, hayotiy obrazlar uning hissiyotlariga chuqur ta'sir ko'rsatadi. U aqlli, oqko'ngil, ijobiy qahramonlar bilan tanishadi, ular falokatga yo'liqqanida qayg'uradi, g'alaba qilishganida, yovuz va xasis kishilarni jazolaganlarda xursand bo'lishadi. Ertakning ishonchli axloqiy g'oyalari bolani fikrlashga, o'z xatti-harakatini sevimli ertak qahramonlarining xatti-harakatlari bilan qiyoslashga undaydi, qahramonlar timsolida bolalar qo'rqmas va rostgo'y bo'lishga o'rganadilar. O'z oldilariga aniq maqsadlar qo'yish, unga erishish uchun harakat qilish, turli to'siqlarni yengib o'tish, do'stlariga yordam berish, o'rtoqlariga sadoqatli bo'lish kabi sifatlarni bosqichma-bosqich egallab borishadi. Bola 2-3 yoshidanoq ertaklarni qiziqish bilan tinglaydi. Ertak bolaning yoshiga mos bo'lishi zarur. Ertakni sekin-asta, shoshmasdan, ifodali o'qish, obrazlar qiyofasini bola ko'z oldida gavdalantirish zarur. Farzand bilan birgalikda ota-onalar ham ertakka mos chizilgan syujetli rasmlarni tomosha qilishlari, ularni sharhlab berishlari lozim. Bolaga unchalik murakkab bo'lmagan savollar berish, uni ertak yoki rasmni qayta so'zlab berishga undash amaliy pedagogik jihatdan juda foydalidir. Bu bolaning xotirasi va diqqatini rivojlantirib, o'qilgan narsaga ongli munosabatda bo'lishga o'rgatadi. Bolaning hayotiy tajribasi bu davrda xali juda oz bo'ladi. Ertak va real olam uning nazarida mutlaqo farq qiladi. Bola «chindan ham jodugar kampir, dev, uchar gilam bo'lganmi?» kabi savollarni beradi. Bunday paytda ota-ona hushyorlik bilan ertaklar bilan moddiy borliq orasida aloqadorlikni hamda farqlarni tushuntirib borishi lozim. Aks holda uning faraz qilish qobiliyatiga putur yetadi. Ertaklarga ishonchsizlik bilan qaray boshlaydi. Natijada ularga bo'lgan qiziqishi so'nib boradi. Masalan, uchar gilamlar o'rniga fan-texnika, davr taraqqiyoti natijasida samolyotlar, oynai jahon o'rniga televizor ixtiro qilinganligini ehtiyotkorlik bilan tushuntirish lozim. Bola ulg'aygan sari ertak va real olam o'rtasidagi aloqadorlikni yaxshi anglab boradi hamda ulardagi axloqiy-estetik qarashlarni chuqurroq o'zlashtirib oladi. Xalq pedagogikasidan ma'lumki, insonning mukammal, komil bo'lib kamol topishi juda ko'p ta'limiy-tarbiyaviy ta'sir ostida vujudga keladi.

Bolaning rivojlanishi to'g'risida birinchi prezidentimiz I.A.Karimov shunday deydi: “Ko'p yillik ilmiy kuzatish va tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson o'z umri davomida oladigan barcha informatsiyaning 70 foizini 5 yoshgacha bo'lgan davrda olar ekan”.¹

Bolaning sihat-salomat o'sishi, umumrivojlanishiga ularda o'z-o'ziga xizmat mehnat turini hosil qilinganligiga ham bog'liq. Bolalarning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqib, ularda o'z-

¹ . I.A.Karimov . yuksak ma'naviyat engilmas kuch. T.: “Ma'naviyat”, 2008 yil, 53-bet.

o'ziga xizmat mehnat ko'nikmalarni tarbiyalashda xalq og'zaki ijodi janrlaridan foydalanish samarali ta'sir etadi.

“Xalq og'izaki ijodi badiiy tafakkur taraqqiyotining barcha bosqichlarida yaratilgan eng ilg'or va hayotbaxsh an'analarni o'zida mujassamlashtirgan ma'naviyat sarchashmasidir”.²

Xalq og'zaki ijodi tarixiy ijtimoiy tarqqiyoti mobaynida shakllanib kelgan. Bu ijod namunalari mazmunan rang-barangligi xalqning turmush tarzi mehnati xalq hayotining barcha tomonlari bilan uzviy bog'langan.

Xalq og'zaki ijodi janrlari turlichadir: ularga afsona, rivoyat, ertak, latifalar, tarixiy qo'shiqlar, xalq qo'shiqlari, qo'g'irchoq o'yinlari, askiyalar kiradi. Xalq og'zaki ijodining kichik janrlari maqol, tez aytish, topishmoqlar bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun zarurdir. Tez aytishlar og'zaki nutq mashqi bo'lib kichik yoshdagi bolalarda tovushlarni to'g'ri ohangda so'zlashga o'rgatish bilan birga bolalarga estetik zavq bag'ishlaydi. Topishmoqlar esa bolani o'ylashga va topqirlikga o'rgatadi. Maqollar xalqning aqlu farosati hamda turmush tajribasining yakuni ular donishmandlik mahsuli. Bolalarda barcha tarbiya turlariga oid ko'nikmalarni tarbiyalashda maqollardan unumli foydalanilsa, tarbiyaviy ta'sir kuchini yanada ortiradi.

Bolalar ilk yoshdan boshlab oilada, mahallada, bog'chada o'zini qanday tutish, muomala madaniyati, ovqatlanish, kiyinish, yechinish, saramjon – sarishta yurish, odobli, mehnatsevar bo'lish, boshqalar mehnatini qadrlash kabi odatlarga o'rgatiladi. Ana shu odatlar bolani odob – ahloq mehnatga layoqatli qilib tarbiyalash mazmunining asosini tashkil etadi.

Yuqoridagi ko'rsatgichlarni oilada bolalarda tarkib toptirishning turli uslub, usul, shakl va vositalari mavjud bo'lib, har bir yosh bosqichi turlicha yondashishni talab etadi. Masalan, hikoya qilish, ertak o'qib berish, she'r yod oldirish, tushuntirish, pand-nasixat, o'rnak ko'rsatish kabilardan foydalanish mumkin.

- hikoyadagi obrazlarning aksariyati majoziyliqi bolalarda qiziqishni yuzaga keltiradi;
- hikoyadagi voqealikning soddaligi bolalarda soda tarzda xulosa chiqarishga olib keladi;
- bu yosh davrida uzoq muddatli diqqatni to'plash hali to'la shakllanmagan bo'lmaganligi uchun, hikoyalar hajmi juda ixcham, lekin mazmunga boyligi bilan bolalarga mos keladi.

Ertaklar bolani quvonchli tuyg'ularga oshno etadi. Bola aqlini charxlaydi, tafakkurini boyitadi, faraz qilish qobiliyatini o'stiradi. Ushbu xususiyatlardan kelib chiqib ma'daniy-gigiyenik ko'nikmalarni ertak qahramonlarida gavdalanitirish mumkin. Ertakni hikoya qilib beruvchilar (otana, tarbiyachi va boshqalar) uslubiga ko'ra ular ham o'z navbatida ikki turga: ijrochi va ijodkor ertakchilarga bo'linadi. Birinchi turdagi ertak aytib beruvchi eshitgan ertagini qanday bo'lsa, shunday bolaga aytib beradi. Ikkinchisi esa iste'dodli, eshitgan, o'rgangan ertaklarini ijro etmay yangiliklar kiritadi, ertak mazmuniga ta'sir etmagan holda ta'sir kuchini oshiradi, eng muhimi tinglovchi dunyoqarashi saviyasiga moslashtiradi. Umuman olganda oilada bolalarni axloqiy tarbiyalashda xalq og'zaki ijodidan ya'ni ertaklardan foydalanish samarali natijalarni beradi.

² U.Jumanazarov .O'zbek bolalar milliy o'yinlari va folkliyorning dolzarb muammolari. “Milliy sport turlari va xalq o'yinlari – milliy qadryatimiz” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami, Jizzax sh., 2005 yil, 28-30 aprel, 30-bet.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. ¹I.A.Karimov yuksak ma'naviyat engilmas kuch. T.: "Ma'naviyat", 2008 yil, 53-bet.
2. U.Jumanazarov .O'zbek bolalar milliy o'yinlari va folkliyorning dolzarb muammolari. "Milliy sport turlari va xalq o'yinlari – milliy qadryatimiz" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami, Jizzax sh., 2005 yil, 28-30 aprel, 30-bet.
3. Kushakova, G. Oilada bolalarga oila byudjetini sarflash qoidalarini o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari. *Мактабгача таълим журна*ли, 2021- yil
4. Kushakova G. Bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda oilaning o'rni va ahamiyati . *Мактабгача таълим журна*ли, 2021 yil
5. Kushakova G. 6-7 bolalarni oilada maktabga tayyorlash jarayonini takomillashtirishning metodik ahamiyati. *Мактабгача таълим журна*ли, 3(Preschool education journal). 2021 yil